

<https://doi.org/10.53656/his2025-1-1-tou>

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ТРУДНИЯТ ПРОСПЕРИТЕТ: НЕДОВОЛСТВОТО И ПРОТИВНИЦИТЕ НА ЗЪРНЕНИЯ БУМ ОТ 1846 – 1847 Г. В ОСМАНСКИТЕ БАЛКАНИ

Д-р Андреа Умберто Грити

Колеж „Нова Европа“ – Букурещ, Румъния;

Център за турски, османски, балкански и централноазиатски изследвания (СЕТОВаС);

Висше училище за изследвания в социалните науки (EHES), Париж, Франция

Abstract. This article seeks to shed light on the opposition sparked by the expansion of grain exports in the Ottoman Balkans during the late 1840s. It addresses key issues in the historiography of institutional and social transformations in the Ottoman Empire during the reform (*Tanzîmât*) era. Specifically, it examines the impact of suspending compulsory grain payments to the state and introducing free trade on the population's food consumption. Drawing on a collection of documents from the Ottoman archives in Istanbul and the Italian diplomatic archives, the article explores how the administration managed emerging supply challenges and the growing opposition among the population to exporters' activities.

Keywords: Exports; Social conflict; Food consumption; Trade institutions; Ottoman reforms

В историографията е отделено значително внимание на социологическата парадигма за интегрирането на Османската империя в световната икономика през XIX век. Въпреки това документирането на емпиричните ефекти от този процес остава сравнително ограничено. През последните петнадесетина години, основно благодарение на развитието на „историята на капитализма“, многобройни изследвания показваха как решенията и действията на османските предприемачи, администратори и селскостопански и индустриални работници се вписват в икономическите отношения, които обединяват Източното Средиземноморие с индустриализирана Европа. В резултат на настоящата хегемония на теорията за рационалния избор и предишната доминация на теорията за зависимостта, в историографията трудно се изгражда структура, в която са ясно разграничени фазите: фазите, когато османската икономика извлича значителни ползи от отвореността, и другите, когато има неблагоприятни условия за търговията и се възпрепятства натрупването. Подобно разгра-

ничение може да послужи за по-задълбочен анализ на отделните казуси, като те бъдат сравнени с други примери от същата конюнктура. Така ще могат да се идентифицират по-ясно техните оригинални характеристики. Настоящата статия се стреми да постигне именно това, като изследва политическото и социалното напрежение, породено от увеличения износ на зърнени храни от османските Балкани през втората половина на 40-те години на XIX век. По този начин текстът оспорва постулат в историографията, който досега изглеждаше толкова логичен, че почти не е бил поставян под съмнение от емпирични изследвания, а именно: че външната търговия предизвиква съпротива само по време на кризисните си фази (Quataert 1979). Чрез анализа на това как отварянето на османската икономика към световните пазари предизвиква не само икономически ползи, но и съпротива и опозиция, статията ще покаже как този процес изостря вече съществуващите социални и икономически разломи, както и създава нови.

Събитията, които тази статия проследява, както и други сходни и съвременни на тях събития, вече са били обект на две основни изследователски направления, които ги интерпретират като прояви на национално съзнание (Gandev 1944) или на селска „морална икономика“ (Aytekin 2012). Дистанцирайки се от тези подходи, или по-скоро предлагайки тяхната корекция, моят текст има за цел да изясни как османското господство на Балканите, както и трансформациите в имперските институции и данъчната система през епохата на реформите (*Tanzîmât*) са довели до промени под влиянието на развитието на външната търговия. В този контекст се подчертава необходимостта да се признае причинно-следствената самостоятелност на външната търговия като двигател на тези процеси.

Последиците от увеличаването на османския износ на зърно към Западна Европа, и по-специално към Великобритания след отмяната на Житните закони (*Corn Laws*) и либерализирането на вноса на зърно през 1846 г., се оказват по-непосредствени от тези на икономическата политика на османското правителство. Още повече че премахването на извънредните реквизиции (*‘avârîz*) на зърно, които администрацията налага за посрещане на военни нужди и снабдяване на столицата до 1842 г., не довежда, както ще бъде показано в следващите страници, до пълно премахване на задължителните доставки от плановете на държавата (Güran 1998, p. 50). Макар че в литературата е добре установено, че отказът от тези доставки е бил постепенен и подготвен от дебатите в османската управляваща класа относно ефекта на регулираните цени върху земеделските производители на Балканите (Ağır 2013), не бива да се пренебрегват вътрешните и международните политически фактори, които определят решенията на правителството. Тези фактори са тясно свързани с борбите за контрол над балканските зърнени култури по време на т.нар. епоха на аяните – влиятелни личности, които поемат властта в провинциите, когато

османската държава е отслабена от пораженията в руско-турските войни от 1768 – 1774 г. и 1788 – 1791 г. Средствата, с които аяните финансират армиите си, включват контрабанда на хранителни продукти към европейските пристанища. Възстановяването на османския суверенитет над големи части от Балканите продължава до 40-те години на XIX век, но е забавено от международната слабост на имперското правителство. Османската власт се оказва неспособна да се противопостави на армиите на Мехмед Али и зависи от европейската дипломатическа намеса. В замяна на това посредничество европейските сили успяват да наложат значителни отстъпки от страна на Истанбул, като например Търговския договор между Османската империя и Великобритания от 1838 г., който създава институционалните рамки за бъдещата търговия между двете държави. Следователно, както отбелязва Любен Беров, фактът, че балканските зърнени култури са включени в свободната международна търговия, вместо да бъдат реквизирани от османските власти, не е само резултат от международната политика, но и „последница от растящата пасивна съпротива на населението“ (Berov 1978, p. 150). Терминът „население“ в този контекст може да бъде разширен, според по-късните изследвания, да обхване както разбунтувалите се нотабили, така и националните движения (Yaşcıoğlu 2016, p. 232).

Подчертаването на контекста, в който османското правителство взема решението да се откаже от политиката на задължителните държавни доставки и да разреши свободната търговия със зърно, не бива непременно да води до омаловажаване значението на разпространението на новите интелектуални модели, вдъхновени от европейската политическа икономика. То обаче поражда съмнения дали поне в първата фаза на османския реформизъм властите вече са убедени, че просперитетът на империята зависи повече от ползите от международната търговия, отколкото от пълния контрол върху вътрешните хранителни ресурси. Още повече, съществуващата литература, посветена на договарянето на тарифните условия на търговските споразумения между Османската империя и европейските държави през 40-те години на XIX век, разкрива, че османските представители на няколко пъти са реагирали враждебно към исканията на западните дипломати за намаляване на износните мита за селскостопанските продукти (Puryear 1935, p. 193). Това явно е свързано със страха, че ползите от продажбите на зърно на европейските търговски къщи ще стимулират османските търговци да източат султанските владения от ресурси, необходими за изхранването на местното население.

Настоящата статия има за цел да реконструира един етап от османската икономическа политика, в който имперската програма е по-загрижена за потребителната стойност, отколкото за разменната стойност на продуктите, предлагани на международния пазар. Въпреки че основните използвани източници са административни доклади за социалните ефекти от търговските сделки,

дипломатическите ноти и петиции също предоставят ценна информация за автономното възприятие на цивилното население относно тези сделки. Като се има предвид огромното богатство на колекциите в Османския архив в Истанбул, този анализ не претендира за изчерпателност. Вместо това той предлага извадка от документи, свързани със съпротивата, която разрастването на външната търговия със зърно в края на 40-те години на XIX век предизвиква сред определени социални групи и администрацията, отговаряща за техните искания. Географският обхват на изследването обхваща три региона от османските Балкани, където външните търговски пазари са най-активни: поречието на Дунав и Черноморското крайбрежие, долната част на долината на Вардар и Албанското крайбрежие.

При четенето на първоизточниците ясно се открояват два основни теми. Първо, премахването на задължителните доставки и преходът към свободна търговия със зърно водят до дълбоки промени в институциите и инфраструктурата за разпределение на селскостопанските продукти. Второ, цената на брашното играе ключова роля като свързващо звено между производството на зърно и потреблението. На този етап интересът на по-голямата част от населението и администрацията, изглежда, е насочен повече към този фактор, отколкото към печалбите на търговците. Централно място в техните взаимоотношения заемат управлението на зърнените запаси в държавните складове, смесите от брашно, предоставяни за производството на хляб, управленските нужди на местните хлебопекарски еснафи, както и съперничеството между тях и хлебопроизводителите, работещи за европейските общности в османските градове.

Разбирането на потребителското отношение към хляба е ключово за осмисляне на това как разрастването на външната търговия провокира съпротива и бунт. Първата част на тази статия изследва репертоарите на протестите, докато втората се стреми да постави тези събития в по-широк аналитичен контекст.

Демонстрации на опозицията

На 5 януари 1847 г. Саул, равин от Солун, изпраща петиция до Якуб паша, генерал-губернатор на Солун (*müşîr-i eyâlet-i Selanik*), който заема поста от април предишната година. В молбата си равинът се стреми да освободи сънародниците си от всякаква отговорност за неотдавнашното рязко увеличение на цената на брашното. Цената се е покачила от 30 на 50 пара за киле (*keyl*), без правителството да предприеме мерки за намаляването ѝ. Саул приписва този скок на „алчността на собствениците, които се надяват да постигнат увеличение на цената“ (*eşhâbı t̄ama' u h̄amalından ziyâde-i bahâ almak ümîdiyle*). Той подчертава, че еврейската общност (*millet-i yahûdiyân*), състояща се предимно от бедняци, е безсилна пред действията на търговците, които задържат и укриват запаси (*tedârik ü hıfz ettikleri*)¹.

Народният гняв срещу ситуацията не закъснява. На 11 февруари генерал-губернаторът е принуден да информира великия везир, че група еврейски поданици, водени от коприняра работник Яко, са нападнали складовете за зърно. Въпреки че Яко е арестуван, протестите продължават. Същия ден, в който Якуб Паша съобщава на правителството, тълпата отново напада някои търговци, като им пречи да купуват зърно. Дори публичното появяване на главния равин на Солун не успява да укроти размириците. В отговор на тези събития генерал-губернаторът се свързва с известни представители на еврейската общност, които посочват десетина души като основни подстрекатели на бунтовете. Те също така изразяват безпокойството си от „пълната корупция“ (*bütün bütün şımarub*) сред размириците в тяхната общност и от неспособността на възрастния и немоощен главен равин да ги контролира².

Във вътрешността на Солун нарастващата цена на брашното създава все по-голямо напрежение. В доклад, изпратен на 12 февруари 1847 г. до великия адмирал на императорския флот (*Kapudan-ı Deryâ*), солунският квартален офицер (*müdür-i kurbıye-i Selanik*) излага резултатите от разследване, проведено, след като се разпространява новината за сблъсъци в района (*kaşa*) на Струмица, при които са загинали двадесет души. Окръжният офицер застава на страната на населението, което било подпалило няколко къщи и купи със сено. В града се разпространява обвинението, че произведеното в района зърно няма да остане в Солун – търговците го складирали на цена от 25 пари за киле и впоследствие го продават в Европа (*Frengistân*) по 75 пара. Два дни преди изготвянето на доклада тълпа от бедни мюсюлмани и евреи се събира и напада складовете, където търговците съхраняват закупеното зърно. Няколко коли със зърно са опожарени, а вратите на един от складовете – разбити. Въпреки намесата на полицията и армията, както и арестуването на водачите, размириците не само че не стихват в района на Струмица, но се разпространяват и в района на Енидже Вардар. Гневът на хората нараства още повече, когато вестниците разпространяват новината, че кораби от европейски държави се струпват в пристанището на Солун и започват да товарят зърно³.

Недоволството срещу търговците е широко разпространено и по албанското крайбрежие. В бележка, написана от някой си Мехмед Решид на 11 март 1847 г., те са наречени „носители на алчност“ (*erbâb-ı îama*), а от правителството се иска да се намеси, за да предотврати доставките им на зърно от пристанищата във Вльора и Драч. В документа се посочва, че въпреки че снабдяването с храни в Шкодра не изглежда да представлява сериозен проблем, зърнените култури, произведени в районите на Елбасан, Кавая и Тирана, продължават да се изнасят незаконно. Това е нанесло вреди както на събирането на десетъка, така и на жителите на съответните региони, а също и на имперската хазна. Докато администрацията обсъжда дали да спре износа на зърно, бележката съобщава за мнението, изразено от „знаещи личности“

(*erbâb-ı vukûf*). Според тях въпреки възникналите „затруднения“ (*müẓâyeke*) в снабдяването в Шкодра, доставките на зърнени храни от Тирана, Каваја и Призрен до Адриатическото крайбрежие, а следователно и пласирането им на международния пазар продължават. Това е създало опасност от реален недостиг на храни в района на Шкодра⁴.

Подобни съмнения относно разрешаването на износа на зърно са изразени в бележка от 29 март 1847 г., изпратена до правителството от областния финансов администратор (*müddir-i mâl*) на Трикала и губернатора (*mutaşarrıf*) на Румелия с резиденция в Лариса. В нея двамата администратори поставят под въпрос наличността на зърното за местното население, след като е било заделено необходимото количество за сеитба през следващата година. Съмненията обаче се отнасят единствено до зърното, предоставяно от арендаторите в съответствие с аграрните договори (*konṭuratolı*), тъй като зърнените запаси, които не са обвързани с договори (*konṭuratoya râbıta olunmamış zaḥîre*) и които селяните могат да използват за прехрана, вече са изчерпани. Целта на разследванията е да се установи дали тези количества, изплатени на земевладелците, ще бъдат изнесени, или могат да бъдат продадени в региони, където има недостиг. Финансовият администратор и губернаторът установяват, че въпреки значителните запаси от зърно в складовете в края на лятото, които биха могли да стигнат до следващата реколта, земевладелците са започнали да ги продават в големи количества. Някои от тези доставки са предназначени за Истанбул и Измир, а по-качествените сортове са изнасяни за чужбина. До момента на изготвяне на доклада вече е съмнително дали останалите запаси ще бъдат достатъчни за изхранването на местното население⁵.

Ситуацията изглеждала още по-сериозна в Дунавския и Черноморския регион, където няколко месеца по-рано е избухнала епидемия (ефективна сред животните), която сериозно е затруднила събирането и доставянето на десятъка. Според бележка, адресирана до великия везир на 14 октомври 1846 г., императорската хазна трябва да се намеси, за да подпомогне населението на Варненското и Силистренското губернаторство, като отпусне съответно 1 500 000 и 750 000 гроша. Преди това решение в хазната е постъпила допълнителна молба за отпускане на 2 500 000 гроша за пет окръга (*қаза-ı һамса*) в Добруджанската равнина и селата, населени с татарски племена (*каба'ıl*). Искането обаче било отхвърлено, тъй като тези региони вече се възползвали от част от десятъка, събран в Русе по време на жътвата. Въпреки всичко епидемията продължава да се разраства, а зърнените култури, събрани с малкото останали животни, са недостатъчни дори за предстоящата сеитба. Това наложило предоставянето на допълнителна помощ. Ако обаче към последното плащане се добавят и лихвите от предходната година, селата в тези райони биха се изправили пред непосилни дългове. Поради това е предоставена възможността за разсрочено плащане⁶.

В условията на недостиг на зърно цените, на които търговците изкупуват малкото налично количество от производителите, се превръщат в обект на обществено внимание. Това ясно личи от бележка, изпратена от варненския губернатор до правителството на 17 март 1847 г. От нея става ясно, че търговците се установяват по основните пътища към Варна и определят цените на произведеното в провинцията зърно. След като някои товари вече са продадени и транспортирани до складовете във Варна, започват да се разпространяват обвинения, че „предложените цени представляват несправедливост за земеделската класа“ (*bahâ-ı teklîfiye tâ'ife-i zürrâ'ya gâdr u ta'addî*). Това създадо негативен ефект върху продажбите, като останалото извън града зърно, което не е изкупено, е прибрано вътре в градските стени и изложено за продажба на пазара в близост до болницата. На този пазар действат правила, според които се изисква плащане на данък от четири пари за всяко продадено киле зърнени храни, започвайки от минимална квота от четири истанбулски килета (истанбулското киле е в размер 25,6 кг). Варненският губернатор (каймакам) споделя с правителството съмненията, които той и членовете на губернаторския съвет (меджлис) имат относно възможното използване на събраните средства. Предложено е тези средства да се използват за изплащане на заплати на надзорниците в пристанищата във вътрешните райони, като по този начин имперската хазна ще бъде освободена от такива разходи. Въпреки това, ако правителството разпределя средствата по този начин, земеделската класа не ще извлича никаква пряка полза⁷.

Загрижеността на варненския управител относно нарушаването на търговските връзки между града и вътрешността на страната намира отражение в неговите действия, които пък предизвикват недоволство сред чуждестранните търговци. В началото на април австрийското посолство информира османското външно министерство за забавянията, с които се сблъскват лицата под негова консулска юрисдикция. Под претекст, че трябва да събере пълна информация за произведените в областта количества зърно, управителят два пъти е възпрепятствал изпълнението на договори за продажба на стоки. Австрийският вицеконсул във Варна е осведомявал посолството, че тези ограничения ще продължат, като е подчертавал, че те „възпрепятстват свободата на търговията на австрийските поданици“ (*Avusturya teba'asınıñ serbestî-i ticâretlerini mevânî' ü müşkilâta idhâl*). Тези действия създават сериозни затруднения за търговците, много от които вече са наели кораби, но прекъсванията, наложени от управителя, им пречат да подготвят товари за натоварване. В резултат на това те понасят значителни загуби. С оглед на създалата се ситуация австрийското посолство е принудено да изпрати официален протест до султанското правителство с настояване управителят да прекрати действията си и да позволи нормалното осъществяване на търговията⁸.

При вземането на решения относно собственото си поведение османското правителство и администрация се оказват принудени да търсят несигурен баланс между изискванията на търговията и необходимостта от осигуряване на снабдяване. В резултат действията, които предизвикват недоволство сред износителите, изглеждат неизбежни. Тази дилема е ясно изразена в меморандума, представен на министъра на търговията на 18 февруари. В документа се обобщават последиците от високите цени, предлагани от чуждестранните търговци за османското зърно през есента и зимата на предходната година: „...Цената, която бе актуална по това време, налагаше продажбата на [зърнени култури]. Въпреки това, качеството на хляба не биваше да се жертва. Този императив вече не изглеждаше приложим в условията на продължаващо покачване на цените. Писмените сведения за нарастващите разходи за закупуване на зърно, които вече бяха обект на местното безпокойство, дори привлякоха вниманието на Европа. При тези обстоятелства, ако държавните складове не бяха оказали подкрепа на населението в съответствие с актуалните сведения за поскъпването, усложненията щяха да станат неизбежни. Същевременно, цената на брашното за хляб не можеше да следва текущи цени на другите зърнени култури. От съществено значение и необходимост беше хлябът в териториите под сянката на Негово императорско величество да се произвежда на достъпна цена. Нека сега се поставим в перспективата на държавните складове. Резервът от зърно, добит през предходния сезон, вече е иззет, при това в по-големи количества, отколкото първоначално бе предвидено. Складовете направиха всичко възможно, за да подпомогнат населението в настоящата ситуация. Важно е да предотвратим необходимостта от повторно използване на резервите в бъдеще, тъй като тогава може да се наложи да разчитаме на неузряло зърно. Затова е наложително да създадем нов резерв. За да постигнем това, разполагаме с две възможности. Първата е да закупим 300 000 килета зърно на по-ниска цена от текущата по време на жътвата. Втората е десетъкът да бъде транспортиран в държавните складове, без да се продава на търг, в няколко подходящо избрани населени места [в околностите на Текирдаг]“⁴⁹.

В края на документа се подчертава необходимостта от възстановяване на запасите от зърнени култури в държавните складове в няколко региона на Балканите и Анадола. Освен в Текирдаг същият проблем се наблюдава и във Видин, Сивас и Самсун. Ако запасите спаднат под определен праг, ще стане невъзможно да се поддържа регулираната цена на хляба. Това, от своя страна, несъмнено би довело до вълнения, подобни на тези, които са избухнали в Солун няколко месеца по-рано.

Причините за недоволството

За да разгледаме тези напрежения в по-широк аналитичен контекст, е необходимо първо да уточним промените, засегнали османския пазар на зър-

но през 40-те години на XIX век. Въпреки че износьт на селскостопански продукти продължава дори в периоди на слабост на османските институции, укрепването на държавната власт и подписването на договори с европейските сили легализират тези търговски потоци, което им позволява да достигнат безпрецедентен мащаб. Още през 1842 г., както отбелязва Иван Русев, „Журнал на Австрийския Лойд“ документира значителните количества зърно, които се товарят на пристанищата във Видин, Свищов, Русе и Силистра, за да бъдат изпратени към Браила и Галац. Оттам зърното е транспортирано до Западна Европа, включително Великобритания, където за първи път същата година българско зърно достига пазара (Roussev 2024). Внезапен е и ръстът на външната търговия в Солун. Между 1829 и 1831 г. в пристанището пристигат средно по 214 кораба годишно, а общата стойност на превозваните стоки достига средно 170 987 форинта на година. В периода между 1837 и 1841 г. тези числа нарастват значително до 410 кораба и 765 375 форинта (Zografski 1967, p. 311).

На местно ниво обаче инфраструктурата и институциите на османската търговия започват да се разклащат под натиска на увеличения обем стоки, предлагани на пазара, което налага пряка намеса на администрацията. Докато в краткосрочен план е почти невъзможно да се координира транспортът на стоки, който все още зависи основно от индивидуалната инициатива на каруцарите (*‘arabacı*), усилията на държавата се насочва към стандартизирането на везните и мерните единици. В Османския архив в Истанбул, в колекцията на Муаллим Джевдет се съхранява чернова на доклад от 14 май 1847 г., свързан с окръг Силиври в Източна Тракия. Документът цели да разреши несправедливостите, допускани по време на продажбите на зърно. Спекулантите (*muhtekir*) се възползват от разнообразието на използваните мерни единици, които се отделят в различните региони. За да се предотвратят тези злоупотреби, областният съвет на Силиври се споразумява с хазната за зърно (*zâhîre hâzînesi*) (отдел на императорската хазна), да изпрати петдесет мостри от стандартната мерна единица – истанбулското кило. Те трябва да се използват като унифициран стандарт. В доклада се подчертава необходимостта служителите по претеглянето (*kileciler müdür*) да осъзнаят важността на стандартизацията, и се настоява за строго спазване на забраната за използване на алтернативни мерни единици¹⁰.

Основната грижа на администрацията очевидно е да предотврати стремежа на търговците към печалба, която може да доведе до изчерпване на османските територии със зърно, още повече когато това се осъществявало чрез измамни средства. Това ясно личи от бележката до министъра на търговията от февруари 1847 г. Управлението на хранителните запаси вече е било проблем през предходните години, както показва една бележка на събирача на десетки в окръг Търново (Велико Търново), датирана на 2 септември 1841 г. Тогава ад-

министрацията, макар и притеснена от прекомерните количества зърно, складирани в държавните хранилища, изразява готовност да разреши продажбата му на едро на търговци, които са готови да се заемат с транспортирането му до пристанището в Свищов¹¹. С отмяната на законите за царевицата и бързото нарастване на износа обаче ситуацията се променя коренно: големите печалби, които по-рано изглеждали желани, сега бледнеят пред риска от недостиг. Търговците, вместо да бъдат насърчавани, започват да бъдат обвинявани в алчност и спекулации.

Институциите, отговорни за балансирането на нуждите от храна и приходите от продажбата на излишъците, се оказват под заплаха. Сместа от брашна, използвана за производството на „благородния хляб“ (*nân-ı 'azîz*) – най-разпространения вид в османските територии – също е в риск, както се отбелязва в меморандума от февруари 1847 г., поради намаляването на запасите в държавните складове. Промените в „състава“ на хляба, които османските документи описват с термини като „вкус“ (*çâşnî*) или „драма“ (*dirhem*) – понятия, свързани с въздействието му върху небцето или теглото – са засвидетелствани още през XVIII век като фактор, способен да предизвика народно недоволство (Aynural 2002, р. 125). При тези обстоятелства политическата стабилност зависи до голяма степен от ръководството на религиозните институции, които са призовани да успокояват общественото напрежение (Aynural 2002, р. 58). В Солун, в началото на 1847 г., възниква сериозно безпокойство в еврейската общност, тъй като главният равин поради напредналата си възраст не може да изпълнява задълженията си на „агораномос“ (Néhama 1978, р. 672) – традиционната му роля, свързана с надзора на пазарите и справедливото разпределение на хранителните продукти.

Освен напреженията, породени от промените в потребителната стойност на зърнените култури, съществуват и конфликти, свързани със спекулациите около тяхната разменна стойност. Тези конфликти намират израз в противопоставянето между пристанищните градове и населените места във вътрешността на страната. До 20-те години на XIX век османската власт с големи трудности успява да наложи юрисдикцията си над обширни селски райони, които дотогава били под контрола на провинциални нотабили. През следващото десетилетие в Северна Албания избухва ново въстание на планински племена от Малешия, което довежда до завземането на Шкодра и нейния пазар. Въпреки усилията на държавната администрация да възстанови търговските връзки между града и албанския хинтерланд, земевладелците от Елбасан, Кавая, Призрен и Тирана предпочитат да продават своите продукти на чуждестранни търговци по Адриатическо море, вместо да се възползват от по-несигурните и по-малко доходоносни канали, свързващи ги с пазара в Шкодра. Силните търговски връзки между чуждестранните търговци и производители във вътрешността на страната укрепват, но този дисбаланс по-

ражда широко недоволство. Пример за това са конфликтите, които разделят пристанище Варна и прилежащите му райони. Градските търговци са обвинявани, че се възползват от нарасналото европейско търсене на зърно, като трупат печалби за собствена изгода. Предложението на варненския губернатор да разпредели данъчните приходи от покупките на зърнени продукти в полза на вътрешните търговски служители, целяло да смекчи напрежението. Вместо това обаче предизвиква допълнителна враждебност както в местната администрация, така и сред земевладелците, които се чувстват ошетени.

Заклучение

Напрежението около комерсиализацията на зърнените култури се задържа в Солун в продължение на няколко години, като е документирано в множество италиански дипломатически източници до Кримската война. През октомври 1849 г. Риза паша, назначен за генерален губернатор през август същата година, предприема стъпки за затягане на административния контрол върху пазара на брашно и хляб. Той въвежда ценови листи, които се прилагат както за местните, така и за чуждестранните поданици, и разглежда възможността за премахване на привилегиите за доставка, от които дълго време се ползват мелниците и фурните, поставени под консулска закрила¹². През юли 1850 г., когато Якуб паша отново заема поста губернатор, той засилва контрола, като през април следващата година оспорва правата на консулските фурни. Якуб паша настоява тези фурни да спазват определените цени и стандарти за тегло на двата основни вида обикновен хляб — „базар“ и „сомун“, замесени съответно с бяло и тъмно брашно¹³. Въпреки това Джордж Абът, консул на Съединените американски щати, демонстративно отказва да се съобрази с изискванията на губернатора. Той упълномощава наетия от него хлебар да не се явява в двореца за инструкции. В отговор Якуб паша изпраща две официални препоръки до Абът, като разпраща копие до всички останали консули в Солун, за да изрази несъгласието си. През май същата година ситуацията достига критична точка. Под различни предлози и с подкрепата на Сами паша, генералния инспектор на Румелия, няколко консулски фурни са затворени. Хлябът, произведен от тях, е изхвърлен на улицата, а хлебарите са арестувани и задържани¹⁴. Тези драстични мерки подчертават сериозността на административния конфликт и сложността на отношенията между местната власт и чуждестранните консули.

Подобни епизоди на съперничество между османските и консулските фурни са засвидетелствани още в края на XVIII век в случая с Истанбул. Това, което засилва тези конфликти половин век по-късно и ги поставя в центъра на международната политика, е нарастващият интерес към османските селскостопански продукти и въпросът за разпределението на ползите от търговията с тях. Както тази статия има за цел да покаже, ръстът на износа на зърнени култури след отмяната на британските житни монополи и централизирането

на контрола върху търговията в ръцете на крупни търговци от основните регионални центрове предизвиква недоволство както сред населението, така и в администрацията. Въпреки това при нападенията над зърнените складове изглежда, че недоволството на населението от нарастващата цена на брашно-то не е обвързано с никаква ясно изразена политическа концепция – или поне такива следи не се откриват в османските документи, с които се запознах. Вместо това тя натрупва знания, които ще ѝ позволят да действа в бъдещи търговски ситуации. В края на 40-те години на XIX в. административните доклади прибегват до етичните категории на предмодерната политическа мисъл: в тях не може да се открие и следа от понятията на европейската политическа икономия. Добре дефинирани са обаче явленията, които ще бъдат анализирани с тези понятия в края на годините, в които търговските потоци между Османската империя и Европа ще се консолидират и разрастват.

БЕЛЕЖКИ

1. Османски архиви (*T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi*, BOA), A-MKT, 00066-00043.
2. BOA, A-MKT, 00055-00043.
3. BOA, MVL, 00046-00030.
4. BOA, A-MKT, 00073-00097.
5. BOA, A-MKT, 00075-00090.
6. BOA, A-MKT, 00053-00100.
7. BOA, C- İKTS, 00036-01769.
8. BOA, MVL, 00047-00048.
9. BOA, A-MKT, 00067-00060: „ekmeğîñ râyiç-i vakit üzere çâşnîsi tutularak şattırılması lâzım gelse fiy’âtı ziyâdece kıparacağından bu şûret münâsib görünmiyüb ber-minvâl-ı muharrer zaḥîreniñ şu eśnâda Avrupa’ya fevkü’l-had ziyâde-i gümüşî cihetiyle buralarca der-kâr olan ‘izzetine ve fiy’âtınıñ tezâyid ü tefâvütine mebnî aḥval-ı mu’tâdesi vechile inbâr-ı ‘âmireden i’âne olunmadıkça şu’ûbet olacağından ve ekmek mâddesi erzâk-ı sâ’ire gibi râyiç-i çârîsiyle bırağılmıyarak her-ne-vakit olsa sâye-i şâhâne’de ‘ibâdu’llah ehven fiy’ât ile ekmek çıkarılması ehem ü mültezem bulunduğundan bu cihetle mevsiminde inbâr-ı ‘âmire için ihtiyât zehâ’îri alınması ve muḳaddemce taşavvur olduğu mikdâr-ı zaḥîre alınamamış olduğına nazaran şimdilik inbâr-ı mevcûdından i’âneten mümküniñ icrâsı ve ilerü seneler için dahî böyle mevsimsiz ihtiyât zehâ’îri tedârikine mecbûr olunmamak ve vaktiyle zehâ’îr-i ihtiyâtiye istiḥşâl olunmak için mevsim-i ḥaşâdda râyiç-i vakit üzere mu’tedil bahâ ile iki üçyüz bin keyl kadar zehâ’îr alınmak veyâḥod civâr münâsib maḥallarıñ a’şârı şattılmıyub celb ve inbârlarda teslim olunmak [...] lâzım geleceğinden“.

10. BOA, C-ML, 00320-13162.
11. BOA, C-ML, 00449-18194.
12. Архив на Министерството на външните работи на Италия (*Archivio Storico Diplomatico*, ASD), Фонд на Консулството на Италия в Солун (CIS), оп. 5, Доклад на тосканския консул в Солун, 24 октомври 1849 г.
13. ASD, CIS, оп. 5, Доклад на тосканския консул в Солун от 16 април 1851 г.
14. ASD, CIS, Доклад на тосканския консул в Солун от 20 май 1851 г.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕРОВ, Л., 1978. Ролята на задължителните държавни доставки във вътрешната и външната търговия на българските земи през XVI – XIX в. В: ПАСКАЛЕВА, В. (ред.). *Из историята на търговията в българските земи през XV – XIX в.*, с. 150. София: Издателство на БАН.
- ГАНДЕВ, ХР., 1944. *Търговската обмъна на Европа съ българските земи през XVIII и началото на XIX векъ*. София: Университетска печатница.
- ЗОГРАФСКИ, Д., 1967. *Развитокот на капиталистичките елементи во Македонија за време на турското владеење*, с. 311. Скопие: Култура.
- РУСЕВ, И., 2024. Добри възможности и бариери пред зърнената търговия в пристанищата на Западното Черноморие през 40-те години на XIX век, отразени в докладите на европейските консули. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 9, с. 103 – 116.
- AĞIR, S., 2013. The Evolution of Grain Policy Beyond Europe: Ottoman Grain Administration in the Late Eighteenth Century. *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 43, pp. 571 – 598.
- AYNURAL, S., 2002. *İstanbul değirmenleri ve fırınları. Zahire ticareti (1740 – 1840)*, pp. 58, 125. Istanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı [in Turkish].
- AYTEKIN, E. A., 2012. Peasant Protest in the Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt, and the Tanzimat Reforms. *International Review of Social History*, vol. 57, pp. 191 – 227.
- GÜRAN, T., 1998. Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839 – 1876. In: GÜRAN, T. *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, p. 50. Istanbul: Eren Yayıncılık [in Turkish].
- NÉHAMA, J., 1978. *Histoire des Israélites de Salonique*, p. 672, vol. 6 and 7. Thessaloniki: Communauté israélite de Thessalonique.

- PURYEAR, V. J., 1935. *International Economics and Diplomacy in the Near East: A Study of British Commercial Policy in the Levant, 1834 – 1853*, p. 193. Stanford-London: Stanford University Press-Humphrey Milford.
- QUATAERT, D., 1979. The Economic Climate of the “Young Turk Revolution” in 1908. *The Journal of Modern History*, vol. 51, pp. D1147 – D1161.
- YAYCIOGLU, A., 2016. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*. Stanford: Stanford University Press.

REFERENCES

- Ağır, S., 2013. The Evolution of Grain Policy Beyond Europe: Ottoman Grain Administration in the Late Eighteenth Century. *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 43, pp. 571 – 598.
- AYNURAL, S., 2002. *İstanbul değirmenleri ve fırınları. Zahire ticareti (1740 – 1840)*, pp. 58, 125. Istanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı [in Turkish].
- AYTEKİN, E. A., 2012. Peasant Protest in the Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt, and the Tanzimat Reforms. *International Review of Social History*, vol. 57, pp. 191 – 227.
- BEROV, L., 1978. Roliata na zadalzhitelnite darzhavni dostavki vav vatrehnata i vanshnata targovia na balgarskite zemi prez XVI – XIV v. In: PASKALEVA, V. (red.). *Iz istoriata na targoviatata v balgarskite zemi prez XV – XIX v.*, p. 150. Sofia: Izdatelstvo na BAN [in Bulgarian].
- GANDEV, HR., 1944. *Targovskata obmena na Evropa s balgarskite zemi prez XVIII i nachaloto na XIX vek*. Sofia: Universitetska pechatnitsa [in Bulgarian].
- GÜRAN, T., 1998. Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839 – 1876. In: GÜRAN, T. *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, p. 50. Istanbul: Eren Yayıncılık [in Turkish].
- NEHAMA, J., 1978. *Histoire des Israélites de Salonique*, p. 672, vol. 6 and 7. Thessaloniki: Communauté israélite de Thessalonique.
- PURYEAR, V. J., 1935. *International Economics and Diplomacy in the Near East: A Study of British Commercial Policy in the Levant, 1834 – 1853*, p. 193. Stanford-London: Stanford University Press-Humphrey Milford.
- QUATAERT, D., 1979. The Economic Climate of the “Young Turk Revolution” in 1908. *The Journal of Modern History*, vol. 51, pp. D1147 – D1161.

- ROUSSEV, I., 2024. Good Opportunities and Barriers to the Grain Trade in the Ports of the Western Black Sea Coast in the 1840s, Presented in the Reports of the European Consuls. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*. Vol. 9, pp. 103 – 116 [in Bulgarian].
- YAYCIOGLU, A., 2016. *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, p. 232. Stanford: Stanford University Press.
- ZOGRAFSKI, D., 1967. *Razvitokot na kapitalistichkite elementi vo Makedonia za vreme na turskoto vladeenie*, p. 311. Skopje: Kultura [in Macedonian].

TOUGH PROSPERITY: DISCONTENT AND OPPONENTS OF THE GRAIN BOOM OF 1846 – 1847 IN THE OTTOMAN BALKANS

✉ **Dr. Andrea Umberto Gritti**
ORCID iD: 0009-0008-8428-0164
New Europe College
CETOBaC, EHESS
023971 Bucharest (Romania)
93300 Aubervilliers (France)
E-mail: andrea.gritti@ehess.fr